

УДК [37.091.2:316.77]:616.896-053.2
DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.21>

Тереза КЛИМУС

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 1, м. Львів, Україна, 79000
ORCID: 0000-0003-0954-7275

Марта КОЗАК

кандидат біологічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи, Національний університет «Львівська політехніка», вул. Степана Бандери, 1, м. Львів, Україна, 79000
ORCID: 0000-0002-8204-110X

Бібліографічний опис статті: Климус, Т., Козак, М. (2024). Особливості організації процесу адаптації дітей з розладами спектру аутизму в освітні заклади. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 127–132, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.21>

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ В ОСВІТНІ ЗАКЛАДИ

За останні два десятиліття спостерігається стрімке зростання кількості дітей з розладами спектру аутизму (РАС), які навчаються у звичайних закладах освіти та відвідують різні гуртки, групові заняття, спортивні секції тощо. Важливим залишається етап переходу від сім'ї до центру чи установи, у якій дитина перебуватиме уже без присутності батьків чи певного супроводу, певний час, буде залучена до різних видів діяльності, дотримуватися певних соціальних норм та правил, комунікуватиме із незнайомими їй людьми, дітьми, формуватиме та підтримуватиме нові та здобуті уже нею/ним навички. Етап переходу – важлива складова для успішної соціалізації та адаптації до нового середовища, нових людей та процесу саморегуляції дитини з розладами спектру аутизму. Єдиного протоколу чи методу як полегшити процес залучення не існує, це індивідуально для кожної дитини, виходячи із спектру порушень та досвіду усіх учасників освітнього процесу у залученні дитини з розладами спектру аутизму до групи. Однак, існують певні практичні рекомендації на основі наукових досліджень як вітчизняних так і зарубіжних фахівців із врахування основних особливостей дитини з розладами спектру аутизму, таких як: комунікація; соціальні навички – вміння працювати у групі, налагоджувати контакт, дотримання елементарних правил; поведінка – реакція на тригери у середовищі та вплив сенсорних подразників на саму дитину; використання альтернативних асистивно-комунікативних технологій з метою повідомлення про свої потреби, та покращення комунікації між усіма учасниками освітнього процесу; інформування інших про різні особливості та відмінності нейророзвитку дітей, з метою запобігання ізоляції та несприйняття дитини з розладами спектру аутизму. Використання у своїй роботі практичних рекомендацій дає позитивний результат на залучення дитини до різних видів діяльності, а не її ізоляцію чи як вихід лише індивідуальну роботу чи індивідуальну форму навчання, якщо мова іде про залучення дитини до освітнього процесу.

Ключові слова: адаптація, розлади спектру аутизму, модифікація, альтернативні методи комунікації.

Tereza KLYMUS

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Stepana Bandery str., 1, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-0954-7275

Marta KOZAK

Candidate of Biological Sciences, Associate Professor at the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Stepana Bandery str., 1, Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0002-8204-110X

To cite this article: Klymus, T., Kozak, M. (2024). Osoblyvosti orghanizaciji procesu adaptaciji ditej z rozladamy spektru autyzmu v osvitni zaklady [Peculiarities of the organization of the process of adaptation of children with autism spectrum disorders to educational institutions]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 127–132, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.21>

PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF THE PROCESS OF ADAPTATION OF CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Over the past two decades, there has been a rapid increase in the number of children with autism spectrum disorders (ASD), who study in regular educational institutions and attend various clubs, group classes, sports sections, etc. The stage of transition from the family to the center or institution remains important, in which the child will be without the presence of parents or certain accompaniment for a certain time, will be involved in various types of activities, will follow certain social norms and rules, will communicate with unfamiliar people, children, will form and support new and already acquired skills. The transition stage is an important component for successful socialization and adaptation to a new environment, new people, and the process of self-regulation of a child with autism spectrum disorders. There is no single protocol or method to facilitate the process of involvement; it is individual for each child, based on the spectrum of violations and experience of all participants in the educational process in involving a child with autism spectrum disorders in the group. However, there are certain practical recommendations based on scientific research by both domestic and foreign specialists taking into account the main characteristics of a child with autism spectrum disorders, such as: communication; social skills – the ability to work in a group, to establish contact, to follow elementary rules; behavior – reaction to triggers in the environment and the impact of sensory stimuli on the child himself; the use of alternative assistive communication technologies in order to communicate one's needs and improve communication between all participants in the educational process; informing others about the various features and differences in the neurodevelopment of children, in order to prevent isolation and non-acceptance of a child with autism spectrum disorders. The use of practical recommendations in one's work gives a positive result on the child's involvement in various types of activities, and not his isolation or only individual work or an individual form of education as a way out, if we are talking about the child's involvement in the educational process.

Key words: adaptation, autism spectrum disorders, modification, alternative methods of communication.

Актуальність проблеми. Перехідний процес починається ще у ранньому дитинстві, коли дитину готують до дошкільного закладу потім з довілля до школи чи інші секції та гуртки, а також оцінюють безпосередньо саму дитину, що описується, як «готовність до групових діяльностей». Як правило, основна увага приділяється тому, щоб дитина «набула компетентності» в ряді сфер; емоційний, поведінковий, соціальний та академічний. Наукові дослідження продемонстрували позитивний ефект програм раннього втручання для дітей з РАС, на жаль, не усі діти залученні до програм раннього втручання та супроводу у довіллі.

Існує велика потреба встановити та консолідувати поточні дані про те, як і коли діти з РАС

готові до дошкільня/школи, типи підтримки, необхідні дітям з РАС, їхнім сім'ям і працівникам, які є учасниками освітнього процесу, а також конкретні заходи та індивідуальні фактори, які повинні сприяти позитивному початку переходу від сім'ї до довілля та у майбутньому від довілля до школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні вагомий внесок у написанні методичних рекомендацій для батьків дітей з РАС та педагогічним працівникам зроблено як державними організаціями так і недержавними, зокрема МГО «Дитина з майбутнім», рекомендації МОНУ, в основу яких покладено інформування про ознаки РАС, завдання, які стоять перед

педагогами та умови необхідні для організації спеціального простору, виклики, однак на нашу думку важливим є висвітлення і таких питань як асистивних технологій комунікації, поетапового залучення дитини, уміння вести спостереження. Науковці у царині психології та педагогіки такі, як К. Остовська, О.Ферт саме висвітлюють питання диференційного методу навчання, супроводу дитини з РАС, міждисциплінарного підходу до залучення дитини в освітнє середовище. Варто зазначити, що такі дослідження велике питання піднімають дитини з РАС уже в шкільному середовищі, проте менше у довкіллі та етапів позитивного переходу.

Матеріали та методи. Для аналізу та висвітлення питання у нашому дослідженні використано теоретичний метод (аналіз науково-методичної літератури, сучасних наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, зіставлення наукових поглядів у педагогічній, психологічній та соціальній царині наук). Метою наукового пошуку у статті є особливості процесу адаптації дитини з РАС до колективу та освітнього середовища.

Результати. У наукових працях та досліджень виокремлено основні виклики та труднощі, з якими можуть зустрітися як і діти з РАС так і педагогічний персонал, а також це стане викликом і для батьків дітей з РАС та інших учасників освітнього процесу. Нами визначено на основі аналізу такі виклики:

1. Поведінка дітей з РАС. Саме поведінка може стати одним із найбільших чинників, яка буде перешкоджати успішному залученню та отриманню академічних знань. Це у свою чергу матиме вплив на соціальну взаємодію з іншими дітьми та вихователями/вчителями, також це може стати однією з причин фізичного травмування як себе так і інших. Без належного втручання, а саме поведінкових терапевтів та спільній взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу може мати негативні впливи на саму дитину, також варто зазначити, що корекція поведінки дітей з РАС, як правило впроваджується протягом усього їхнього життя. На сьогодні існує велика кількість інтервенційних досліджень, спрямованих саме на поведінку дітей з РАС (Larcombe, T. J., Joosten, A. V., Cordier, R., & Vaz, S., 2019).

2. Комунікаційні навички. Комунікація переплітається з багатьма іншими аспектами розвитку дитини, включаючи соціалізацію,

поведінку та навчання. На сьогодні терапевтами з мовлення застосовують різні асистивні технології, мета яких надати можливість та навчити дитину з РАС комунікувати різними способами, не лише вербально. Дефіцит розвитку навичок комунікації у дітей з РАС різняться за ступенем тяжкості, починаючи від монотонного мовлення, обмеженого конкретно бажаною темою, до повної відсутності вербального спілкування (Catherine Lord and James P. McGee).

3. Соціалізація. Нездатність формувати та підтримувати значущі соціальні стосунки є, мабуть, найбільш згубною та повсюдною характеристикою РАС (Mardiyanti M., 2016). Хоча існує деяка індивідуальна мінливість, найчастіше згадувані соціальні дефіцити включають ініціювання та підтримку взаємодії, чергування, наполегливість у темах чи діяльності, виявлення та інтерпретація емоцій, а також сприйняття інформації та її інтерпретації (Lynn Koegel, Rosy Matos-Freden, Russell Lang, Robert Koegel, 2012).

4. Обробка сенсорної інформації. Обробка повсякденної сенсорної інформації може бути важкою для дітей з РАС, впливаючи на їхню поведінку та ускладнюючи роботу в звичайній класній кімнаті. Діти, які мають надмірну чутливість до сенсорних подразників, можуть стати перевтомленими або гіперактивними, і в результаті вони починають уникати сенсорні функції – наприклад, дитина, яка закриває вуха руками, щоб заглушити раптовий звук. Так само дітям із недостатньою чутливістю може знадобитися більше сенсорного введення для функціонування, і вони стають сенсорними шукачами – ходять важкими кроками або надто міцно обіймають. Звичайні школи/дошкільні заклади сповнені відволікаючих факторів, особливо пов'язаних із сенсорними стимулами. Ми часто припускаємо, що яскраве, зайняте середовище передбачає веселу, творчу роботу, але для багатьох дітей з РАС це може призвести до сенсорного перевантаження. Флуоресцентні лампи, гучні дзвінки, незручні сидіння та туалетні сушарки для рук сприяють сенсорній стимуляції (Wilkins J., Matson Johnny L., Macken J., 2008).

Цей сенсорний сигнал може дуже відволікати, тому варто ретельно оцінити середовище, у якому перебуває дитина, щоб точно визначити, звідки надходять відволікаючі фактори та чи можна їх уникнути.

Однак лише декілька змін у класі/групі, з метою подолання сенсорних тригерів, можуть дати позитивний результат не лише для дитини з РАС, але принести користь іншим дітям у класі/групі. Однак, варто зазначити, що саме визначення сенсорних функцій та написання сенсорної дієти чи впровадження змін у класі/групі має виконувати лише фахівець із необхідними знаннями, на сьогодні в Україні – це ерготерапевт.

Найбільш поширені труднощі, з якими можуть зустрічатися діти з РАС особливо під адаптаційного періоду, тобто нове середовище, нові люди, нові правила і т.д., що викликає у них стрес та потребує часу для звикання і налагодження спільної діяльності між усіма учасниками освітнього процесу, до них ми відносимо:

- Зниження навичок саморегуляції
- Обмежене спілкування з педагогами (іншими персоналом) та однолітками
- Важко залишатися активно залученим під час занять
- Проблеми з належним фокусуванням під виконання завдань
- Підвищений рівень тривожності та підвищена чутливість до сенсорних подразників
- Сильне бажання однаковості у щоденній рутині
- Труднощі з розумінням переходів від однієї діяльності до іншої протягом дня у класі/групі
- Форми та методи спілкування (однакові для дому, та з іншими людьми у різних середовищах) (Raising Children Network, 2021).

Як можна покращити середовище для дитини з РАС. Організуйте та забезпечте структуру-системність: розробіть або використовуйте уже напрацьовані чіткі та послідовні візуальні розклади, календарі, послідовність переходу від однієї діяльності до іншої, щоб дитина знала, що буде далі.

Інформуйте про переходи та зміни: визнайте, що зміни можуть бути надзвичайно тривожними, особливо коли вони несподівані. Використовуйте розклад весь час, використовуйте таймери зворотного відліку, попереджайте про майбутні зміни тощо.

Використовуйте **візуальну підтримку**: зображення, текст, відеомодельовання та інші візуальні матеріали найкраще підходять для дітей, які навчаються візуально. На сьогодні розроблена програма Tip Talker, за допомогою

якої дитина з РАС може спілкуватися та озвучувати своїх потреби та бажання. Забезпечте безпечне місце для відпочинку та навчїть, коли і як його можна використовувати: кімната або куток для заспокоєння та/або предмети чи дії, які допомагають заспокоїтися (наприклад, крісло-мішок), надають можливість перегрупуватися та можуть бути корисними для навчання самоконтролю. Предмети, які заспокоюють можна тримати у спеціальній коробці у чітко визначеному місці і за потреби дитина сама може їй брати.

Приберіть або пом'якшіть подразники, що відволікають або заважають: замініть мерехтливі флуоресцентні лампи, використовуйте навушники, щоб допомогти блокувати шум, уникайте інтенсивного руху тощо.

Об'єднуйте дітей та персонал належним чином для виконання складних занять: деякі люди більш спокійніші та стресостійкіші, аніж інші, у певних ситуаціях. Наприклад, якщо похід у магазин з татом спокійніше проходить, ніж з мамою, зосередьтеся на цьому та відзначте успіхи.

Уважно подивіться на навколишнє середовище у вашому класі/групі

- Захисні навушники або ввімкнення музики можуть допомогти заглушити деякі інші слухові відволікання.
- Стабільна подушка або ковдра на ногах можуть допомогти їм відчути приземленість і спокій, покращуючи їх здатність зосереджуватися.

– Сидіти на самоті або на відстані від інших може бути корисним, особливо якщо вони неспокійні в певних соціальних ситуаціях або просто мають балакучого чи метушливого партнера за столом.

У такому випадку може допомогти інформація від батьків чи рекомендації фахівців, які займаються із дитиною, що саме є тригером для дитини з РАС у групі чи при виконання певних інструкцій, завдань тощо.

І найважливіше, на нашу думку, процес залучення дитини має відбуватися поступово, а не стихійно.

Як покращити процес залучення дитини до нового середовища та людей

1. Познайомити дитину перед входом до нового середовища заздалегідь за допомогою відео групи, школи, садка, можливі прогу-

лянки коло закладу, який планує дитина відвідувати, та ініціатива з боку батьків проговорювати про майбутнє відвідування та що буде відбуватися.

2. Розробити розклад візуальний та використовувати вдома, щоб дитина бачила послідовність дій, наприклад: поснідали – вдягнулися – ідемо у садок/школу – заняття із зазначеною кількістю та які саме – прихід мами/батька – дорога додому. Використовувати ці візуальні підказки, які відомі дитині і вона використовує їх вдома чи у інших ситуаціях, також користуватися за умови наявних рекомендацій фахівців, які займаються з дитиною і практикують їхнє використання.

3. Якщо є можливість заздалегідь познайомитися із майбутніми педагогами дитини, відвідати/ привітатися/познайомитися із педагогом, таким чином зайшовши у групу дитина уже буде знайома із ним/нею.

4. Поступово дитину залучати до групи/класу, на певний інтервал часу, поступово збільшуючи його на 5–10 хвилин залежно від швидкості адаптації дитини, позитивний досвід важливий на даному етапі, щоб дитина хотіла іти. Наприклад, 15–30 хвилин протягом 3 днів і збільшуємо час перебування дитини. Важливо пам'ятати про позитивне підкріплення за допомогою похвали чи проведення улюбленого заняття/діяльності. На такому етапі помічним стає картка: ЗАРАЗ-ПОТІМ.

Зараз	Потім
1. Привітання – математика	Складання пазлів / гра (те, що любить дитина робити)

Також можна підкріпити за допомогою візуальних карток, візуального розкладу.

Плавне збільшення часу дає можливість краще педагогу зрозуміти потреби дитини у середовищі, в якому вона опиняється, побачити її рівень працездатності, визначити, що потрібно змінити у групі/класі, щоб зменшити неспокій чи прибрати певні тригери для дитини з РАС. Важливо пам'ятати про поступове збільшення часу та використання наявних ресурсів, таких як ресурсна кімната, заняття з вузькими фахівцями, організація куточку відпочинку тощо. І найважливіше – це обговорення з батьками про позитивну динаміку адаптації дитини та її перебування у групі.

Для певних дітей – стрес у перебуванні у великій групі, наприклад дошкільний заклад

діти можуть плакати, що стає тригером для дитини з РАС, таким чином варто організувати прихід дитини першою, щоб мала можливість побути наодинці з педагогом та зменшити стрес.

5. Готувати заняття заздалегідь, щоб коли дитина зайшла вона могла бути залученою, а не очікувала матеріалу чи ще чогось. Педагоги мають мати готову коробку із завданнями розрахованими на 5–10 хвилин від 2 до 3 завдань. Варто пам'ятати, що бездіяльність для дитини це також може біти стресом і хаосом, що буде безпосередньо впливати на її поведінку та інших учасників освітнього процесу.

6. Спостереження за дитиною, з метою визначення її сильних сторін, тривалості уваги, тригерів, тривалості працездатності – таке поступове залучення і надасть інформацію, що у подальшому полегшить та збільшить час перебування дитини у закладі освітньому.

7. Заздалегідь проговорити та ознайомити дитину із туалетною кімнатою, їдальнею до моменти їх використання, що у певних ситуаціях також може викликати стрес у дитини з РАС, наприклад – гамірна їдальня у школі, туалетні кімнати, які за межами класу, дверцята, які дитина може вміти закрити, але не відкрити, самостійність її (Larcombe T. J, 2019; Lynn Koegel, 2020).

Сприяння розумінню та прийняттю дітей з РАС. Нейротиповим дітям важливо усвідомлювати, що деякі діти мають інші потреби та по іншому можуть поводитися у певних ситуаціях. На наш погляд, цього найкраще досягти за допомогою інформування дітей відповідно до їхнього віку та розуміння інакшості, щоб допомогти зрозуміти такі стани, як РАС.

Таке інформування допомагає дітям сприймати одне одного, наприклад, коли діти з РАС практикують стиммінг або самостимулюючу поведінку, щоб справлятися з певними ситуаціями, які вони вважають складними для себе.

Хоча всі ми так чи інакше заспокоюємо чи стимулюємо себе, то у людей з РАС стимулювання може бути більш очевидним. Наприклад, це може проявлятися як погойдування всім тілом вперед-назад, обертання або плескання руками, і часто ми менше усвідомлюємо, що така поведінка може заважати іншим.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Коли освітні заклади адаптують

своє навчальне середовище, заохочують розуміння та підтримують використання різних методів комунікації, планують поступове введення дитини у групу чи то клас, вони дають можливість дітям з РАС розвиватися та влитися у групу. Якісна підготовка з боку педагогів та залучення батьків полегшать перебування

дитини та сприятимуть врахуванню відмінностей та унікальності усіх дітей навчального процесу. Важливим науковим пошуком стане напрацювання візуального розкладу та сенсорної дієти, методи збору аналізу поведінки дитини з РАС для працівників, які надають освітні послуги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Larcombe, T. J., Joosten, A. V., Cordier, R., & Vaz, S. (2019). Preparing children with autism for transition to mainstream school and perspectives on supporting positive school experiences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(8), 3073–3088. <https://doi.org/10.1007/s10803-019-04022-z>
2. Lynn Koegel, Rosy Matos-Freden, Russell Lang, Robert Koegel (2012). *Interventions for Children With Autism Spectrum Disorders in Inclusive School Settings*, University of California, Santa Barbara, <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2010.11.003>
3. Mardiyanti, M. (2016). Strategies for successful transition into mainstream schools for young children with autism spectrum disorders: A Case Study. *Nurse Media : Journal of Nursing*, 6(1), 1–8. <https://doi.org/10.14710/nmjn.v6i1.11815>
4. National Research Council; Division of Behavioral and Social Sciences and Education; Committee on Educational Interventions for Children with Autism; Catherine Lord and James P. McGee, Editors, P.323 <https://doi.org/10.17226/10017>.
5. Raising Children Network. (2021). Starting primary school: Autistic children. <https://raisingchildren.net.au/autism/school-play-work/autism-spectrum-disorder-primary-school/starting-primary-school-asd>
6. Wilkins J., Matson Johnny L., Macken J., (2008) The Relationship of Challenging Behaviors to Severity and Symptoms of Autism Spectrum Disorders, *Journal of Menatl health Research in Intellectual Disorders*, Volume 2, P. 29-44 <https://doi.org/10.1080/19315860802611415>

REFERENCES:

1. Larcombe, T. J., Joosten, A. V., Cordier, R., & Vaz, S. (2019). Preparing children with autism for transition to mainstream school and perspectives on supporting positive school experiences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 49(8), 3073–3088. <https://doi.org/10.1007/s10803-019-04022-z>
2. Lynn Koegel, Rosy Matos-Freden, Russell Lang, Robert Koegel (2012). *Interventions for Children With Autism Spectrum Disorders in Inclusive School Settings*, University of California, Santa Barbara, <https://doi.org/10.1016/j.cbpra.2010.11.003>
3. Mardiyanti, M. (2016). Strategies for successful transition into mainstream schools for young children with autism spectrum disorders: A Case Study. *Nurse Media : Journal of Nursing*, 6(1), 1–8. <https://doi.org/10.14710/nmjn.v6i1.11815>
4. National Research Council; Division of Behavioral and Social Sciences and Education; Committee on Educational Interventions for Children with Autism; Catherine Lord and James P. McGee, Editors, P.323 <https://doi.org/10.17226/10017>.
5. Raising Children Network. (2021). Starting primary school: Autistic children. <https://raisingchildren.net.au/autism/school-play-work/autism-spectrum-disorder-primary-school/starting-primary-school-asd>
6. Wilkins J., Matson Johnny L., Macken J., (2008) The Relationship of Challenging Behaviors to Severity and Symptoms of Autism Spectrum Disorders, *Journal of Menatl health Research in Intellectual Disorders*, Volume 2, P. 29-44 <https://doi.org/10.1080/19315860802611415>